

ESIVANEMATE PÄRANDUS (Ilmar Kask)

Maastikud ei ole enam need, mis vanasti. Ja ka meie ise oleme teised. Maastikest me enam otseselt ei sõlta ja kaugeltki mitte iga päev pole meil tarvis nendega tegemist teha. Võib juhtuda, et isegi terve elu jooksul mitte.

Et looduses loomulik olla, tuleb osata ent sinna sobitada. Meie esivanematel kukkus see paremini välja. End nende osasse sobitada on väga raske.

Kõik looduseinimesed olid head orienteerujad. Nad ei eksinud ka tundmatul maastikul.

Võib-olla on meil, linnastunud inimestel, asjatu hakata üles soojendama oma atavistlikke võimeid? Heaks orienteerujaks saamiseks hakkame lihtsalt rohkem ja kiiremini igasugusel maastikul jooksma, õpime ladusamalt töötama kaardi ja tavalise magnetkompassiga ning ongi peaaegu kõik.

Kuid kas pole siiski huvitav juurelda, miks ühtesid seirab sageli kummaline ebaõnn, mõnel teisel aga lausa atavistlikult veab?

Looduseinimeste võib-olla kõige suuremaks eeliseks meie ees oli nende naiivne, kuid piltlik ja vahetu looduse tunnetamine. Orienteerumine, nii nagu seda tegid nemad, on osa sellest.

Looduseinimene uuris maastikku seni, kuni jättis selle pähe ja kujutas ette kaardina. Kaart ja maastik olid siis üks ja seesama - ainult üks looduses ja teine peas. Nüüd aga tegelevad lapsed juba ammu tähtsamate asjadega ja keegi ei hakka maastikku peas kandma. Kaartide jaoks on globused ja kooliatlased.

Looduseinimene ei vajanud orienteerumiseks selliseid kompaspe kui meie - ta kasutas teistsuguseid, mis asusid taevas ja temas endas. Tal polnud vaja ka linnast välja minna, et otsida orienteerumiseks sobivat maalappi, sest ainult selliseid ta tundiski. Looduseinimene lihtsalt tajus oma kodu ja tema oli kodus kodusem kui meie.

Isegi konnal arvatakse olevat võime pöörduda tagasi sünnilombikese kohale ka siis, kui pole enam olemas lompigi ega seda ümbritsenud pargikestki. Orienteerumis- ja kodutunne toovad konnad tagasi. Konnad teevad seda instinktiivselt, mida meie ei suuda järele teha teadlikult.

Kodutunne pole meil nii tähtis kui konnadel. Väike osagi kaugete esivanemate orienteerumisoskustest annaks inimesele tagasi võime tunnetada seost looduse ja koduga. Ühe võimaluse selle seose tunnetamiseks kõigi oma erkude abil.

Praeguselt orienteerujalt ei nõuta palju kaardi ja maastiku alalt. Ta peab valmisjoonistatud kaardi järgi oskama näha maastikku ja suutma seal ette kujutada ennast. Kuid orienteeruja kaart on väike, ainult murdosake sellest alast, kus ringi liigume. Kõik loomad, kõik meie esivanemad on alati hoopis paremini liikunud oma maa-alal kui tänapäeva inimesed.

Võib-olla on sellises oskamatuses tõesti süüdi inimeste liiga kiire tsiviliseerumine? Ka põliste Austraalia ja Aafrika looduserahvaste võimed maastikul täpselt orienteeruda hakkasid kaduma kohe pärast lähemat kokkupuutumist tsivilisatsiooniga. Juba sellal, kui hakkasime tegema suuri geograafilisi avastusi, oli loomupärane orienteerumisevõime sedavõrd tuhmunud, et Ameerika võidi avastada mitu korda. Sellest ajast saadik on asjad läinud üha allamäge.

Pahe oleks väiksem, kui lapsepõlvest saadik kogemustega pähe kulunud kaardi asemel õpiksimine täiuslikumalt kasutama mõnes suhtes veelgi mugavamaid paberist kaarte, millel leiduvad paljude inimeste kogemused. Ja loodame, et tulevikus liigumegi oma isiklike paberist kaartidega niisama eksimatult kui meie kauged

esivanemad veidi lihtsamal viisil. Kaardid on meile asendamatud. Ilma kaardita on raske tajuda oma asukohta, aga ka kohta looduse ja teiste inimeste seas. See on meie esivanemate pärandus.

KES ORIENTEERUB PAREMINI (Ilmar Kask)

Võrreldes inimeste ja loomade ajataju ning oskust kasutada orienteerumiseks päikest, võime teha vaid väherõõmustavaid järeldusi. Loomade orienteerumisoskused ei piirdu aga kaugeltki nimetatutega. Paljud loomad, sealhulgas müned putukad, kahepaiksed ja linnud, ei jää hätta ka pilves ilmagi. Päikese asukohta aitab neil leida võime näha nn. polariseeritud valgust, mis tungib läbi pilvede. Inimesed ei oska polariseeritud valguse järgi päikest näha. Me ei näe ka palju mud, näiteks ei taju infrapunaseid ega ultravioletseid kiiri. Ja hoolimata puudustest on meil orienteerumisel ikkagi peamiseks abilisiks nägemine.

Mõnel juhul täidavad sama otstarvet hoopis teised meeled. Kaladel on võib-olla kõige olulisemaks küljejoone meel, mis teistel loomadel puudub. Teised loomad orienteeruvad haistmise abil või jälle Maa magnetvälja järgi. Delfiinid kasutavad orienteerumiseks oma väga efektselt lokatsiooni Nad saavad välja ultrahelisignaale, mille peegelduse järgi saavad ka läbipaistmatus vees ümbritsevate esemete kohta teada kõik mis vaja.

Loomade orienteerumisviisid on üllatavalt mitmekesised ja nende võimed kaugelulatuvad. Selgroogsete loomade, sealjuures ka inimese meeleorganid peaksid üldjoontes olema ehitatud enam-vähem sama printsiibi järgi. Kui nii, siis siis ei tohiks ka rändlindudel olla midagi ebatavalist, mis neid orienteerumisel aitab. See peaks olema midagi, mis on ka meil, kuid millegipärast pole välja arenenud.

Praegu ei suuda me veel kõigis peensustes selgusele jõuda. Kuid lohutuseks võib öelda ühte: kuigi loomad on sündinud talendid, võivad ka nemad oma orienteerumisevõimeid märksa tõsta. Selleks nad treenivad ja neid treenitakse. Osavamateks orienteerujateks on suurimad rändurid ja ka kiskjad. Teistest põhjalikumalt on uuritud linde, kelle seas leidub kõige kiindunumaid rändureid ja kelle orienteerumine näib olema kõige mitmekesisem. Heaks näiteks on kirjatuvi, kelle suurepärase sportlike heelduste hulgas paistab muu seas silma ka haruldane nägemismälu.

Meeldivam oleks oletada, et nii täiusliku närvisüsteemiga olend kui inimene on ühtlasi kõige esmaklassilisem orienteeruja ja ületab selles suhtes iga looma. Võib-olla õnnestub seda tostada?

KIIREMINI KUI PEA KANNAB (Ilmar Kask, Arne Kivistik)

"Te jooksed küll kõik kohad läbi, kuid nii kiiresti, et midagi ei näe," heidavad orienteerujatale ette need, kes liiguvad mööda Eestimaad käies. Muidugi omandavad asjad ümberringi kiiruse muutudes uue ilme ja suurtel kiirustel kehtivad hoopis teised seaduspärasused kui väikestel. Kuid orienteerumisejooks pole lihtsalt jooks ega ka ainult jooks orienteerumisega. Siin ei saa joosta pea seljas, nii et midagi ei näe. Siin kehtib põhimõte: "Ära jookse kiiremini kui pea kannab."

See kes vaevub välja arvutama orienteeruja keskmist liikumiskiirust mõnel võistlusel, võib isegi üllatuda: "Aga nad jooksevad ju aeglaselt, paraja sõrgi tempos. Kiiresti käies võib saada peaaegu niisama hea aja!" Orienteerumises juhtub ju harva, et rada läbitakse keskmise kiirusega alla kuue minuti kilomeetritele. Ja seda suudavad ainult tippmehed. Juba pärast esimesi Eesti meistrivõistlusi orienteerumisejooksus 1959.a. kirjutas "Spordileht",

et "see on eeskätt jooksjate ala, sest teadmised kaardi ja kompassi kohta võib omandada igaüks, seda õpetatakse koolideski".

Esimeseks kuulsaks jooksumeheks, kes ennast orienteerumisele pühendas, oli maailma pikamaajooksu paremiku kuulunud inglane Gordon Pirie. 1966.a maailmameistrivõistlustel kaotas kuulus inglane 14,1 km pikkusel rajal võitjale norralasele Age Hadlerile enam kui tunniga ja tema kilomeetrikiirus oli 11 minutit ja 37 sekundit. Tõepoolest, paras jalutamise kiirus. Pirie muidugi ei mõelnudki jalutada. Peaaegu pool tundi jooksis ta ümber ühe kontrollpunkti, mida ei suutnud kuidagi leida. Tavaliselt räägitakse, et sellisteks vigadeks on raisatud minut, kaks või kolm, harvem isegi kümme minutit

Niisiis, kui suudate igasugusel maastikul joosta viisteist kilomeetrit ja iga kilomeetri keskmiselt alla kuue minuti, olete juba arvestatav talent.

Ei maksa järeldustega rutata.

Jutt on olnud kaardil mõõdetud kilomeetritest, ideaalsetest kilomeetritest. Orienteeruja kilomeetrid maastikul on pikemad, sest pole veel sündinud meest, kes liiguks seal sirgelt nagu nool. Tegelik tee on pikem, tegelik kiirus suurem. Pealegi kulub kontrollpunktides aega märke tegemiseks.

Ka maastik on lai mõiste. Orienteeruja maastik tähendab enamasti tõelist loodusmaastikku, rohkemat, kui seda on tavaline murdmaa, mida tunnevad krossijooksjad. Püüdke joosta pehmel pinnasel, kõrges rohus, räguses metsas, rabamätaste vahel. Sealjuures on tegu mitte tavalise, vaid orienteerumisejooksuga, kus jooksule lisandub alaline maastiku, suuna ja asukoha tajumine.

Muidugi on mitmesugused orienteerumismaastikud ja veel enam -rajad oma raskuselt niivõrd erinevad, et neid omavahel võrrelda on mõeldamatum kui suusamaastikke ja -radu. Aga kui algaja orienteerumishuviline suudab isegi lihtsama raja läbida keskmise kiirusega 10 minutit kilomeetritele, võib omale "kolme" rahuliku südamega ära panna. Eks ole, jalakäija kiirus ja aega jääb veel puhkamisekski

Teoreetiliselt võib orienteerumisejooksu kiirus lõputult läheneda inimese füüsiliste võimete piirile, praktiliselt seega harilikule murdmaajooksu kiirusele. Kuid väike sammuke jääb alati puudu.

Häda selles, et kui jooksukiirus ületab aeroobse töö taseme (sellise töö võimalused lõppevad pulsisagedusel ca 160 - 180 lööki minutis). Siis ei saa aju enam piisavalt hapnikku ja pea ei suuda langetada tähtsaid otsuseid. Tulemuseks on vead orienteerumises ja ajakulu vigade parandamiseks.

Orienteerumises ongi võib-olla üks olulisim, kuid kõige raskemini õpitav element selle piiri tajumine, mil "pea veel kannab". Liigagi tihti kipuvad jalad peast ette jõudma.

* * *

Vahel soojendavad orienteerujad üles ühe ammuse, kuid tõestisündinud loo. See kõlab nii:

Linnast pärit tudeng olnud kord maal. Praktiseerimas. Talutaat seadnud õuel vankrit. Siga tuhninud mulda. Taat pärinud: "Noh, poja, mida te seal linnas ka teete?" - "Kulla papi, meie seal töötame peaga," kõlanud vastuseks. Taat tõmmanud piibust mahvi, seadnud teise silma pilukile ja sõnanud: "Ah nõnna . . . Näe, meie orikas siin töötab ka päaga."

Kui mõni sõber kipub natuke kauemaks metsa jääma, on orienteerujatel seletus kohe olemas: "Noh, klaar. Ta töötab seal päaga."

SPORTIDE SPORT (Ilmar Kask)

Kurdetakse, et massid põevad liikumisvaegust. Selle üheks põhjuseks on - spordihagus. Tuhanded ja kümned tuhandel spordifanaatikud istuvad ning närvitsevad staadionitribüünidel või toas televiisori ees. Mitu korda nädalas, iga kord mitu tundi. See on eelkõige jalgpall, mida mängib tosin elukutselist meest teise tosina poolelukultselise vastu ja mida spordihagid võivad jälgida lakkamatu huviga. Kui palju neist endist jalgpalli mängivad, kas või kunagi on tõsiselt mänginud? Kui paljud vaatajast üldse enam-vähem regulaarselt mingisuguse spordialaga kokku puutub?

Jalgpall on tüüpiline spordinäitemäng vaatajaskonna jaoks. Heade mängijate puhul põnev ja nauditav. Brasiilias on ta peale selle veel tõeline rahvusport. Ja veel mõnel teisel maal. Meil Eestis paraku veel mitte.

Spordialade kuningaks nimetatakse kergejõustikku. Seda kindlasti õigusega, kuigi pealtvaatajate hulga poolest on jalgpall maailmas ees. Isegi sellisel maal, nagu Ameerika Ühendriigid, kurdavad kergejõustikukuulsused, et omas kodus neid ei tunta, hoopis paremini teatakse pesapallitähhti. Ühendriikides on spordifanaatikute lemmikuks juba rohkem peaspall kui ameerika jalgpall. Pealtvaatajate suhteline vähesus pole kergejõustiku ainus nõrkus.

Populaarsus, massilisus ja muu selletaoline võivad siiski olla ainult mööduvad nähtused. Et mitmesuguste spordialade kaalu omavahel võrrelda, tuleb neid vaadelda võimalikult kõigekülgset. Seda on katsetatud.

Rootslane Bengt Ahlborn koostas tabeli, kus võrdles 17 tähtsama spordiala väärtusi. Kõige rohkem punkte, 56-st võimalikust 50, annab ta orienteerumisele. Võimlemine, ujumine ja suusatamine said igaüks 47 punkti, tennis 46 punkti. Sealjuures kaalub B. Ahlborn kõiki alasid üheteistkümnest seisukohast, mille hulka kuuluvad väärtus kehalise arendajana, vaimne kasulikkus, võimalus kõikjal ja igal ajal harrastada, võistleja lõbu ja rahuldus, jõukohasus igale soole ja eale, ohutus, ümbrus, kulukus ja kättesaadavus. Hinded näitavad, et orienteerumine kannatab igakülgse kriitika hästi välja, ainult tubaseks spordiks ta hästi ei kõlba.

Rootsis, B. Ahlbomi kodumaal, on orienteerumine rahvusport. Seal peegeldab orienteerumine maa spordielu paremaid külgi. Kord tehti Rootsis katseid sportivate ja mittesportivate noorte intelligentsi võrdlemiseks. Selgus, et sportiva noorsoo intelligents on märksa kõrgem (82,7 palli) kui mittesportival (66,9 palli). Sportlastest said aga kõige kõrgema hinde orienteerujad - 90,9 palli. Meil vastavaid uurimisi tehtud ei ole. Kuid on andmeid, et Eestis meeldib orienteerumine eriti üliõpilastele, teaduslikele töötajatele ja lastele.

ORIENTEERUMISE MINEVIKUST (Vello Viirsalu)

Võrreldes kergejõustiku, maadluse või mõne teise nn. klassikalise spordialaga on orienteerumine üpris noor. Ta tekkis 19. sajandi lõpul Skandinaavia riikides. Tema kodumaaks peetakse Rootsit. Esimese praegustele arusaamadele vastava orienteerumisvõistluse korraldas Rootsi ohvitser Ernst Killander 1895.a. sõjaväelastele. Esimese kaardi ja kompassiga peetud avaliku orienteerumisvõistluse suhtes on toimunud ümberhindamisi. Pikka aega peeti orienteerumise kui spordi alguseks 20. juunil 1897.a. Norras Bergenis spordiseltsi "Turnförening" poolt korraldatud võistlust. Hiljem väitis tookordse võitja poeg B. Blytt, et sellel võistlusel kaarti ei kasutatud. Seetõttu loetakse praegu esimeseks avalikuks orienteerumisvõistluseks IK Tjalve poolt Norras 31. oktoobril 1897.a. peetud võistlust.

Ka esimesed võistlused orienteerumissuusatamises korraldati olemasolevail andmeil Norras - need organiseeris 6. veebruaril 1899.a. Trondheimi suusatajate klubi.

Algul levis orienteerumisjooks peamiselt suusatajate seas suvise ja ka talvise abistava treeninguna, samuti Skandinaavia riikide sõjaväeliste ja noorsooorganisatsioonides. Iseseisva organiseeritud spordiala tähenduse omandas ta Rootsis, Soomes ja Norras alles 20. sajandi kahekümnendail ja kolmekümnendail aastail.

Põhjamailt levis orienteerumissport paljudesse riikidesse. Eestisse tuli orienteerumissport Soomest. Mõiste "orienteerimissport" (algset i-ga) maaletooja oli tippspordlane ja Eesti Spordilehe toimetaja Harald Tammer. Esimene ametlik orienteerumisvõistlus toimus 19. juunil 1926.a. Pirital üleriigilise kaitseliidupäeva spordivõistluse raames, esimeseks võitjaks osutus tuntud jooksuimees Julius Tiisfeldt.

Kuni II maailmasõjani võistlesid orienteerumises nii kaitseliitlased, piirivalvurid, sõjaväelased kui koolinoored, võitjad said meistrimärke. Pärast II maailmasõda kadus orienteerumissport Eestist, põhjuseks sõda ja sõjajärgne keeruline aeg ning kaartide salastamine nõukogude võimude poolt. Alles 1950-ndate aastate lõpus, veidi vabamates oludes tekkis Eestis uuesti orienteerumine kui sport. Eestvedajaks eelkõige juba enne sõda selle alaga kokku puutunud Aleks Kaskneem. Esimesed võistlused toimusid koos matkajate kokkutulekutega. 8. juunil 1959.a. loodi Eesti NSV Matkaspordi Föderatsiooni juurde **orienteerumisspordi komitee**, tänase Eesti Orienteerumislüüdi eelkäija. Komitee esimeheks valiti Aleks Kaskneem. Orienteerumine omandas iseseisva spordiala tunnused, mis võimaldas juba 27. septembril 1959.a. pidada Aegviidus esimesed Eesti meistrivõistlused orienteerumisjooksus. Esimesteks meistriteks tulid Riola Koppel ja Ülle Rooba (Kerem-Mõistlik).

Sealt edasi algas ala kiire areng, mis kestab tänaseni.

Koostas Toivo Kotov

ORIENTEERUMINE – MIS SEE ON?

Definitsioon

Omaaegne "Eesti Entsoklüpeedia" ütleb et orienteerumisjooks - see on sõjaline jooksuharjutus eesmärgiga arendada orienteerumis-oskust ja leida kiiresti teatud maastikupunkte kaardi ning kompassi abil. Meie praegune võistlusmäärustik räägib sportlikust võistlusest, kuid midagi uut ta ei lisa. Seda laadi määrangud on aga orienteerumise tõelise tuuma tabamisest kaugel.

Lihtsalt jooks, toimugu ta mistahes maastikul ja kaardi ning kompassiga, on ikkagi jooks. Orienteerumisjooks on aga kvaliteedilt midagi muud. Siin ei tohi öieti jooksu lahutada orienteerumisest, orienteerumisest oamkorda maastikku, kaarti ja kompassi. Need kõik moodustavadki looduses liikumise igipõlise tegevuse, mille üheks - sportlikuks - vormiks on orienteerumisjooks.

Üks lugu räägib neiuist, kes õisel orienteerumisvõistlusel sattus võõras õues lõksu. Kui ülesäratatud peremees juhatas: "Ei, mitte otse, vaid siit ümber nurga," siis nähvas neiu: "Tean ise, kuhu lähen, te ärge tulge mind . . ." Ja jõudmata lauset lõpetada, sukeldus võõri linaleoauku . . .

* * *

Oi, kuidas me ei taha vigu teha, eksida ega kaotada. Kuid kes siis ilmeksimatu on. Ja orienteerumises esineb igasuguseid ootamatusi tõesti harukordselt palju...

Üks võimalus edaspidi vigu vältida on vigadest õppida.